

Dr Vlastimir Leković*

GLOBALIZACIJA SVETSKE PRIVREDE – KLJUČNI FAKTORI I NOSIOCI

Apstrakt: Ekonomska realnost i procesi koji su zadnjih godina prisutni u svetskoj privredi potvrđuju da su ekonomski odnosi i razvojni procesi u sve većoj meri podložni internacionalizaciji. Sve više se povezuju, uzajamno uslovljavaju i dovode u sve veću međuzavisnost velike industrije, trgovačke i finansijske organizacije, nacionalne privrede pa i šire regionalne zajednice. Zahvaljujući tim promenama, na sceni su intenzivni procesi globalizacije svetske privrede čiji je produkt globalni sistem privređivanja i stvaranje jednog izuzetno dinamičnog i fleksibilnog svetskog ekonomskog poretka.

U radu se analiziraju ključni faktori globalizacije, kao i osnovni nosioci ovog izuzetno protivurečnog procesa. Ukazuje se na brojna otvorena pitanja od kojih je odnos globalnog i nacionalnog svakako jedno od najznačajnijih. U tom smislu razmatra se mesto i uloga nacionalnih država u procesu globalizacije, s obzirom da se, pored njih, kao osnovni privredni akteri pojavljuju transnacionalne korporacije i njihove filijale.

Abstract: Economic reality and changes which have been present in recent years in the world economy confirm that economic relations and developmental processes are to a great extent, subject to internationalization. They are more and more connected, mutually conditioned and big industries, trade and financial organizations, national economies and large regional communities are brought into a bigger interdependence by them. Thanks to these changes, the intensive processes of globalization of the world economy are on the scene, whose products are the global system of economic activities and the establishment of one exceptionally dynamic and flexible world economic order.

The key factors of globalization are analyzed in the work, as well as basic bearers of this exceptionally contradictory process. We have to mention the numerous open questions from which the relationship between global and national in certainly one of the most significant. In that sense, the place and the role of national

* Docent Ekonomskog fakulteta u Kragujevcu.

countries in the process of globalization are being considered, paying attention to the fact that besides them, transnational companies and their branches appear as basic economic factors.

Dinamičan razvoj koji svetska privreda beleži u poslednjih 40 godina uzrokovao je velike promene u: strukturi svetske privrede; značenju trgovine i investicija; odnosima između svetske i domaćih privreda; razlikama između uspešne i neuspešne trgovinske politike. Istovremeno, poslednje decenije odlazećeg XX veka obeležene su tendencijama povećanja otvorenosti nacionalnih privreda. Na takav zaključak upućuje podatak da je za poslednjih dvadeset godina učešće svetskog izvoza u svetskoj proizvodnji (takozvana izvozna kvota) povećano sa 10 na 20%, a kada se uzme u obzir i brzo rastući izvoz usluga učešće izvoza je poraslo sa 15 na 22%. Istovremeno, ovaj period će ostati zabeležen po, verovatno, najradikalnijim promenama koje su se ikada u istoriji čovečanstva odigrale u tako kratkom vremenskom periodu. Pečat svim ovim dinamičnim promenama prvenstveno su dali sledeći globalni procesi:

- raspad istočno-evropskog socijalističkog bloka i napuštanje socijalističkog načina privređivanja;
- formiranje i dominacija tri velike ekonomske celine: Severno-američke unije; Evropske unije i Istočno-azijske unije;
- globalizacija svetske privrede kao posledica permanentne naučno-tehnološke revolucije i procesa internacionalizacije kapitala i koncentracije ekonomske moći.

Ekonomska realnost i procesi koji su zadnjih godina prisutni u svetskoj privredi potvrđuju da su ekonomski odnosi i razvojni procesi u sve većoj meri podložni internacionalizaciji. Sve više se povezuju, uzajamno uslovljavaju i dovode u sve veću međuzavisnost velike industrije, trgovačke i finansijske organizacije, nacionalne privrede pa i šire regionalne zajednice. Istovremeno, osnovni parametri savremenih promena u svetu nisu politička zavisnost, kao što je bilo u prošlosti (zavisnost slabih od jakih, periferije od centra, kolonija od metropole). Tri osnovna parametra su: ekonomska međuzavisnost; informaciona globalizacija, što je povezano sa kulturnim procesima; uzajamna zavisnost sa stanovišta bezbednosti.

Zahvaljujući tim procesima, transformacija privrede sveta u svetsku privredu dobija snažan zamah i donosi kvalitativnu promenu u ekonomskim odnosima i tokovima svetskog privređivanja. Na sceni su intenzivni procesi globalizacije svetske privrede čiji je produkt globalni sistem privređivanja i stvaranje jednog izuzetno dinamičnog i fleksibilnog svetskog ekonomskog poretka. To se jasno ispoljava u strategiji poslovanja i prilagođavanja njegovih vodećih privrednih subjekata – transnacionalnih korporacija i nacionalnih privreda.

Proces globalizacije, iako predstavlja jedno od najmarkantnijih obeležja moderne svetske privrede, prisutan je u skoro svim sferama društvenog života – ekonomskoj, socijalnoj, kulturnoj i političkoj. Ipak, može se reći da je, prvenstveno, reč o ekspanziji zapadnog stila života, maskulture, načina mišljenja i sl. Jednom rečju, proces globalizacije ima jedan opšti karakter. Zbog toga je on predmet izučavanja skoro svih društvenih naučnih disciplina. Svaka od njih ima svoj pojmovni jezik, svoj izbor kategorija. Istoričari karakterišu globalizaciju kao jednu od mnogih etapa u razvoju svetske privrede i društva u celini. U nauci o međunarodnim odnosima akcenat se stavlja na završetak perioda hladnog rata kada je svet karakterisala bipolarna struktura Istok – Zapad i Sever – Jug, i prelazak na učvršćivanje transnacionalizacije i uspostavljanje međunarodnog poretka uz pomoć OUN i drugih međunarodnih organizacija.

Ekonomska nauka je usredsredila svoju pažnju na sledećih pet pravaca:

- finansijska globalizacija;
- stvaranje globalnih TNK;
- regionalizacija ekonomije;
- intenziviranje svetske trgovine i njena liberalizacija;
- tendencija konvergencije.

Prema mišljenju profesora Badija, sa Pariskog instituta političkih istraživanja, pošto ne postoji njegovo jedinstveno određenje, moguća su tri pristupa u definisanju pojma globalizacija.

- Prema prvom pristupu, globalizacija se može definisati kao istorijski proces razvoja koji se proteže na više vekova.
- Drugi pristup pod globalizacijom podrazumeva homogenizaciju sveta, život po jedinstvenim principima, privrženost jedinstvenim vrednostima, poštovanje jedinstvenih običaja i normi ponašanja, drugim rečima, ukupno stremljenje univerzalnosti.
- U trećem pristupu se ističe da globalizacija podrazumeva priznavanje rastuće međuzavisnosti kao glavnog sredstva za rušenje nacionalnog državnog suvereniteta pod uticajem novih aktera opšteplanetarne scene – globalnih firmi, religioznih grupacija, transnacionalnih upravljačkih struktura, koje međusobno ravnopravno sarađuju ne samo među sobom, već i sa samim državama – tradicionalnim akterima međunarodnih odnosa.¹

Problem koncentracije ekonomske moći i njene implikacije na međunarodne ekonomske i političke odnose nije novijeg datuma. O njemu se raspravlja još od

¹ B.Badie, La fin des territoires, Paris, 1995. prema: V. Kuznecov, Čto takoe globalizacija?, ME i MO, 1998. No 2. str. 14.

vremena kada je Marks argumentovano ukazao na nužne posledice koje koncentracija i centralizacija kapitala ima na međunarodne odnose. On je među prvim dokazao internacionalni karakter kapitala i lakoću kojom on prelazi državne, političke i socijalne granice. U savremenom periodu, internacionalizacija kapitala se ispoljava prvenstveno u usponu i rastućoj moći transnacionalnih korporacija.

Dinamika internacionalizacije se manifestuje u različitim pojavnim oblicima, a njeno odvijanje posebno je prisutno u sledećim procesima:

- transnacionalizaciji proizvodnje i prometa;
- informatizaciji društva na svetskom nivou;
- novim oblicima regionalne saradnje;
- porastu broja i širenju delatnosti međunarodnih organizacija;
- dostupnosti naučnih informacija;
- izjednačavanju uslova delovanja i saradnje.

Navedeni procesi neposredno utiču da globalni sistem privređivanja postane vrlo dinamičan i fleksibilan svetski ekonomski poredak. Naime, savremeni svet se razvija u pravcu obrazovanja jedinstvenog ekonomskog prostora, gde se, umesto nacionalnih privreda, kao osnovni privredni akteri pojavljuju transnacionalne korporacije i njihove filijale. Između njih se odvija snažna i nemilosrdna konkurencija.

1. Nosioци procesa globalizacije svetske privrede

Kada je reč o nosiocima globalizacije svetske privrede može se reći da su to, potpuno ravnopravno, transnacionalne korporacije i industrijski razvijene zemlje, a pre svih SAD. Uloga SAD je ključna zbog činjenice da od ukupnog broja filijala transnacionalnih korporacija u drugim zemljama, 34% pripada korporacijama iz SAD.

Istovremeno, u studiji Centra strateških i međunarodnih istraživanja, koja je objavljena u vreme druge izborne kampanje B. Klintonu, otvoreno je proklamovana namera SAD da se preobrazi u arhitektu novog sveta i u "faktor podrške pozitivnim snagama globalne integracije – ekonomske, tehnološke, političke." U tom smislu je usmereno i upozorenje B. Klintonu o potrebi da se u SAD sruši zid između unutrašnje i spoljne politike.

Ističući uverenost u blagotvornost misije koju su preuzele na sebe, SAD ističu da se bore za postavljene ciljeve bez primene jednostranog nasilja ili pritiska. Međutim, usled odsustva jednog opšteg međunarodnog pravnog sistema kao i jedinstvene svetske vlade, a da bi se izgradile univerzalne norme ponašanja ljudi i država, SAD na sebe preuzimaju ulogu arbitra kao vojno i politički najjača država. Na taj način se

SAD pojavljuju u ulozi pokretača i nosioca procesa koji se naziva globalizacija. Upravo zbog toga B. Klinton može sa punom ozbiljnošću tvrditi da "danas i u bliskoj budućnosti svet može da očekuje od SAD da postane liderom i pokretačem globalnog ekonomskog rasta".²

Kada su u pitanju transnacionalne korporacije potrebno je podsetiti se da tendencije formiranja i funkcionisanja korporacija odražavaju zakonitosti razvoja svetske privrede i da nose univerzalni karakter. U te zakonitosti se ubrajaju: koncentracija kapitala; integracija industrijskog i finansijskog kapitala; diversifikacija kompanija i vidova delatnosti. U tom smislu, ostvaruje se globalizacija delatnosti u pogledu: rasprostiranja roba i usluga, stvaranja filijala na najprivlačnijim inostranim tržištima, internacionalizacije kapitala, privlačenja najjeftinijih investicija nezavisno od zemlje njihovog porekla.

Transnacionalne korporacije deluju u skladu sa karakterom njihovog osnovnog principa, a zapravo: biti prisutan na osnovnim tržištima i oslanjati se na jedinstveno upravljanje trgovinom, industrijskim i finansijskim aktivnostima.

Kada su nastale u XIX veku, korporacije su postepeno ostvarivale četiri glavna strateška cilja globalističkog procesa:

- 1) obezbeđenje svoje proizvodnje jeftinim sirovinama iz inostranstva;
- 2) učvršćivanje prodaje na inostranim tržištima kroz stvaranje filijala u inostranstvu;
- 3) racionalizacija proizvodnje putem delokalizacije proizvodnje u zemlje gde su troškovi proizvodnje manji nego na teritoriji nacionalne zemlje;
- 4) orijentacija na tehnološko-finansijsku strategiju, koja se ispoljava kroz korišćenje svojih inostranih investicija za stvaranje takvih formi učvršćivanja na inostranim tržištima kao što su: organizacija ugovornih preduzeća; zaključivanje dugoročnih partnerskih sporazuma sa drugim firmama; napuštanje dela starih proizvoda i širenje novih vidova aktivnosti, pre svega u oblasti naučno-tehnoloških istraživanja i razvoja.

Preciziranje i detaljizacija ove četiri strategije, njihovo striktno poštovanje, istovremeno ili naizmenično u zavisnosti od konkretnih okolnosti, doveli su sredinom 80-ih godina do formiranja postojeće globalne strategije najpre u desetak najpreduzimljivijih TNK, a potom i u njihovom najširem okruženju. Pokazalo se da je strategija globalna ukoliko firma istovremeno vodi računa o sledećim zahtevima ponašanja na svetskom tržištu:

² Prema: V. Kuznecov, Čto takoe globalizacija?, MEiMO, 1998. No 3, str. 14-16.

- ima planetarno viđenje tržišta i konkurencije;
- dobro poznaje svoje suparnike (globalna tržišta, po pravilu, imaju oligopolističku strukturu, a broj njihovih učesnika relativno nije veliki);
- kontroliše svoje operacije u svetskim razmerama, ili u krajnjoj meri u okviru SAD, EU i Japana;
- operiše u industrijama i granama visoke tehnologije;
- razmešta svoju proizvodnju tamo gde je ona najrentabilnija u skladu sa zakonom o komparativnim troškovima;
- koordinira svoju delatnost pomoću fleksibilne informacione tehnologije i elastične proizvodnje;
- integriše svoje zavode i specijalizovane filijale u jedinstven međunarodni set upravljanja, integrisanja i usaglašavanja sa drugim transnacionalnim korporacijama.

Zahvaljujući takvoj poslovnoj strategiji, globalna preduzeća gube svoj nacionalni identitet i nastoje da se što čvršće povežu sa drugim kompanijama, izbegavajući na taj način političke prepreke i kontrole. Primer su megaintegracije u automobilske industriji (fuzija nemačkog Dajmlera i američkog Krajslera), u naftnoj industriji, u oblasti telekomunikacija i sl.

Pokazalo se da partnerstvo globalnih korporacija zahteva vođenje agresivne razvojne politike. Ona podrazumeva uspostavljanje ravnoteže između njihovog funkcionisanja kao globalnog organizma i prilagođavanja lokalnim potrebama i mnogobrojnim sofisticiranim ukusima. Naime, mnoge poznate korporacije posluju na načelu da budu lokalne u celom svetu.

Transnacionalne, a pre svega globalne korporacije odavno su shvatile da ignorisanje lokalnih razlika vodi u siguran gubitak ako ne i propast. To je zaključak opsežnog istraživanja koje je, početkom 90-ih godina, izvršeno od strane poznatog časopisa *"Harvard Business Review"*. Rezultati ankete, sprovedene među 12 hiljada vodećih biznismena u 25 zemalja, potvrdili su zaključak do kojeg je došao jedan od vodećih harvardskih stručnjaka *Robert Reich* kada je rekao da velike transnacionalne korporacije napuštaju svoje korene te više ne rade na promociji nacionalnih ekonomija.³

Korporacije svoje filijale u drugim zemljama sve manje tretiraju kao dodatak poslovnim operacijama u matičnoj zemlji, a svet u poslovnom smislu posmatraju kao ekonomsku celinu, tj. kao globalno selo. U tom smislu se domaće i inostrane poslovne aktivnosti planiraju, organizuju i njima se upravlja u planetarnim razmerama,

³ Adolf Dragičević, Politička ekonomija informacijskog društva, Zagreb, 1994. Prema: Aktuelna pitanja savremene političke ekonomije, redaktor Bogdan Ilić, Savremena administracija, Beograd, 1995. str. 455.

po kriterijumu maksimiranja globalnog profita. Zbog toga se sve više govori o svet-skim, globalnim ili planetarnim korporacijama.

Prema podacima OUN, danas u svetu ima preko 40 hiljada matičnih TNK koje kontrolišu preko 25 hiljada filijala i ekspozitura u zemlji i inostranstvu. U njima je zaposleno 73 miliona radnika, to jest svaki deseti zaposleni u svetu, isključujući seosko stanovništvo. Tako recimo, u kompaniji Dženeral Motors je zaposleno 647 hiljada radnika, Ford Motors zapošljava 372 hiljade, Siemens 379 hiljada. Preko 40% aktive 100 najkrupnijih kompanija sveta se nalazi van zemlje gde se nalaze matične kompanije. Istovremeno, na TNK otpada preko 1/4 svetskog društvenog proizvoda. Godišnji obrt tih kompanija iznosi preko 6 triliona dolara.

Učešće TNK u svetskom BP povećalo se za poslednjih 30 godina sa 17 na 30%, a broj transnacionalnih korporacija za poslednjih četvrt veka povećao se za više od pet puta. Danas 500 najkrupnijih TNK realizuje preko 80% ukupne proizvodnje elektronike i hemije, 95% farmaceutske proizvodnje, 76% mašinske industrije, a 85 od njih kontrolišu 70% ukupnih inostranih investicija.⁴

Po prognozama zapadnih ekonomista, početkom trećeg milenijuma, u uslovima globalne ekonomije, uspostaviće se dominacija 300-600 transnacionalnih korporacija. Pri tom, 300 korporacija će raspolagati sa 75% ukupnog svetskog proizvoda, ostvarujući značajnu diversifikaciju svoje proizvodnje i usluga. Granska struktura TNK je prilično diversifikovana: 60% međunarodnih kompanija je u sferi proizvodnje, 37% u sferi usluga i 3% u ekstraktivnoj industriji i seoskoj privredi.⁵

Transnacionalizacija privređivanja, kao značajna karakteristika savremene svet-ske privrede, mora se posmatrati u kontekstu opšte globalizacije koja, u krajnjem, predstavlja proces uzajamne povezanosti različitih kultura i civilizacija. Izlazak kapitala van granica nacionalne privrede odgovara osnovnim strateškim ciljevima tržiš-nih subjekata kao pokretački motiv da se putem direktnih inostranih investicija može ostvariti tehnološko liderstvo kao garancija konkurentске prednosti.

Zahvaljujući krupnim promenama koje se sprovode u poslednje dve decenije, svetska privreda je postala globalna ekonomska mreža, a integralni deo te mreže postale su slavne transnacionalne korporacije.

O stvarnoj moći transnacionalnih korporacija rečito govori podatak da su njihove ukupne valutne rezerve danas nekoliko puta veće od rezervi svih centralnih banaka uzetih zajedno. Analizom stanja savremene svetske privrede, P. Veltz izvodi zaključak da se, kao rezultat globalne strategije, u krajnjem slučaju, počinju formirati integrisani trgovinsko-finansijski sistemi, u poređenju sa kojim nacionalne države se pojavljuju

⁴ B. Milner, Krupnye korporacii – osnova podema i uskorenno razvitiya ekonomiki, Voprosi ekonomiki, 1998. No 9, str. 67.

⁵ Isto, str. 69.

kao drugostepene veličine. Po ocenama londonskog časopisa *The Economist* pet najkrupnijih transnacionalnih korporacija kontrolišu više od polovine svetske proizvodnje robe široke potrošnje, a takođe aviona, elektro opreme, automobila i druge proizvodnje. Posebno je značajan stepen koncentracije u granama koje su povezane sa informatičkom tehnologijom. Na primer, dve-tri kompanije praktično kontrolišu ukupnu međunarodnu mrežu telekomunikacija. Prema tome, ako se uporedi ekonomski potencijal krupnih transnacionalnih korporacija sa društvenim proizvodom srednjih država videće se da one diktiraju svoju volju mnogim državama.⁶

Istovremeno obim prodaja inostranih filijala transnacionalnih korporacija znatno je prevazišao razmere svetskog izvoza. To pokazuje odvijanje procesa globalizacije koja se ispoljava u narastanju uzajamne korelacije nacionalnih tržišta roba, usluga i kapitala i zajedno sa tim u pojačanoj difuziji investicija, proizvodnje i potrošnje u svetskim razmerama. Sporazumi postignuti u okviru Urugvajске runde pregovora u okviru GATT-a i stvaranje, 1995. godine, Svetske trgovinske organizacije nametnuli su uslove za dalju liberalizaciju međunarodnog kretanja roba, usluga i kapitala.

To je, istovremeno, izazvalo uznemirenost u perifernim regionima svetske privrede koji još nisu spremni za uslove otvorenog tržišta i oštre konkurencije. Zato su se tu stvorili protesti protiv globalizacije međunarodnih ekonomskih odnosa. Osnovni argument – liberalizacija trgovine robama i uslugama, povećanje garancija izvoznicima kapitala, zaštita prava intelektualne svojine, povoljni su samo za manji broj bogatih zemalja i neminovno vode ka produbljivanju tehničko-tehnološkog, ekonomskog i socijalnog jaza između Severa i Juga, tj. Istoka i Zapada. To dovodi do marginalizacije većine zemalja kao i do još veće polarizacije svetske zajednice. Može se čak reći da je to određeni oblik rekonolizacije onih regiona koji su pre pola veka dobili slobodu.

Realna su očekivanja da će spoljnoekonomska liberalizacija omogućiti ekonomski rast i povećanje životnog standarda stanovništva. Međutim, spoljnoekonomska otvorenost organski je povezana sa liberalizacijom unutrašnje ekonomije, sa rastom uloge privatnog sektora i razvijanjem preduzetničkih inicijativa. U nerazvijenim i u zemljama u razvoju učešće državnog sektora je dosta veliko. Zbog toga, unutar-ekonomske reforme i uređivanje zakonodavne osnove slobodnog preduzetništva imaju veliki značaj za privlačenje inostranih investicija.

Kapital je po svojoj prirodi internacionalan što po sebi pogoduje ekspanziji transnacionalnih korporacija. Ali, vodeće korporacije, da bi ostvarile svoju dominaciju u međunarodnim razmerama, uvek su obilato koristile ekonomsku i političku moć nacionalne države. Uprkos toj činjenici, korporacije danas nastoje da se što više

osamostale od nacionalne države kako bi se oslobodile nacionalne lojalnosti i da bi delovale na globalnom planu. Međutim, to ne znači da su krupne korporacije uvek u potpunosti samostalne u odnosu na državu. Naprotiv. Brojni su primeri kada je država, na razne načine, priskakala u pomoć krupnim korporacijama: garancijama, porudžbinama, direktnim investicijama i sl. Dve velike korporacije u SAD – General Dynamics i Lockheed Corporation – najkrupniji su dobavljači Ministarstva odbrane. Država ih snabdeva obrtnim kapitalom redovnim plaćanjem ugovorenih obaveza. Gubitke tih korporacija, takođe, pokriva država. Spašavanje velikih korporacija nije samo pravilo, već je nužnost koja se ne može izbeći. Međutim, kada su u pitanju mala i srednja preduzeća, evidentno je da ona nemaju ni blizu sličan tretman. Prema tome, može se reći, velike korporacije ulažu mnogo napora da budu nezavisne od države, osim u situacijama kada im je potrebna njena pomoć. Na taj način se vrši socijalizacija gubitaka i privatizacija ekstra visokih profita.

Suština funkcionisanja globalnih korporacija ne može se razumeti na pravi način ukoliko se ne shvate njihove međusobne veze sa svetskim bankama. Naime, transnacionalizacija banaka je barem toliko stara koliko i transnacionalizacija industrijskih korporacija, ali je posebno intenzivirana poslednjih decenija. Tako je krajem 1997. godine došlo do spajanja prve i treće po veličini banke u Švajcarskoj, čime je formirana jedna od najvećih svetskih finansijskih korporacija. Ovo spajanje je omogućilo dvema jakim bankarskim grupacijama da kombinuju svoje resurse i da formiraju još moćniji finansijski koncern. Novoformirana finansijska grupacija se sastoji od četiri ključne oblasti sa sedištim u različitim zemljama: privatno bankarstvo sa centrom u Bazelu; investiciono bankarstvo – sedište u Londonu; institucionalna uprava imovinom sa sedištem u Čikagu i potrošačko i korporacijsko bankarstvo sa sedištem u Cirihi. U globalnom rejtingu, nova banka je zauzela drugo mesto iza japanske banke Tokio-Micubiši. U tabeli 1 dat je pregled petnaeset najvećih banaka sveta.

Sve veća moć banaka direktna je posledica grozničavog tempa svetske ekspanzije korporacija. Banke su zainteresovane, u istoj meri kao i uprave korporacija, da podržavaju delatnosti onih korporacija koje će podsticati razvoj, tako da će se vrednost deonica stalno povećavati, a njihovi dugovi otplatiti. Sporna tačka nije to jesu li interesi bankara i interesi uprava korporacija suprotni, već jesu li bankari u poziciji da iskoriste svoju koncentrisanu finansijsku moć protiv interesa javnosti.

⁶ A. Movsesjan, S. Ognivcev, Transnacionalnyj kapital i nacionalnye gosudarstva, ME i MO, 1999. No 6, str. 56.

Tabela 1 – Najveće bake sveta prema imovinskom cenzusu

R.b.	Naziv banke	Imovina u mlrd. \$
1.	Bank of Tokyo Mitsubishi (Japan)	647,78
2.	UBS-SBS (Švajcarska)	592,09
3.	Deutsche Bank (Nemačka)	569,91
4.	Credit Agricole (Francuska)	477,34
5.	Sumitomo Bank (Japan)	460,37
6.	Indust. and Com. Bank of China	437,39
7.	Dai-Ichi Kangyo Bank (Japan)	433,86
8.	Fuji Bank (Japan)	432,75
9.	Sanwa Bank (Japan)	427,44
10.	Sakura Bank (Japan)	422,77
11.	HSBC Holdings (V.Britanija)	401,69
12.	Credit Suisse Group (Švajcarska)	389,3
13.	Dresdner Bank (Nemačka)	355,6
14.	BNP (Francuska)	355,37
15.	ABN Amro Bank (Holandija)	341,4

Izvor: The Banker, prema: Politika, 10. decembar 1997. g.

Na osnovu ukupnih kretanja u svetskoj privredi može se zaključiti da se globalna strategija kapitala temelji na razradi ciljeva i sredstava za kontinuirano jačanje u svetskim razmerama. Drugim rečima, naglasak se stavlja na potrebu da se stvore što povoljniji i što stabilniji uslovi za ekspanziju kapitala u svim vidovima i na svim meridijanima. Zbog toga, savremenu svetsku privredu karakteriše proces globalizacije čiji su nosioci transnacionalne korporacije i najrazvijenije zemlje, a pre svih SAD. Na taj način se ostvaruje tendencija širenja kapitala, prevazilaženje nacionalnih granica i težnja ka svetskoj dominaciji.

U tom cilju, transnacionalne korporacije poseduju moć da lociraju svoje centre aktivnosti svuda gde mogu da realizuju najefikasniju kombinaciju tehnologije, kapitala i radne snage, da bi najprofitabilnije proizvele i plasirale svoju robu. U tom smislu transnacionalne korporacije primenjuju zaista globalnu strategiju i opredeljuju se za one investicije koje im obećavaju najveće profite, bez obzira gde se nalaze lokacije ovih investicija.

Osnovu dinamičnih kretanja u svetskoj privredi, u suštini, čine međunarodni tokovi kapitala. Dva najvažnija oblika su strane direktne investicije i međunarodni zajmovi banaka. Rezultat procesa globalizacije svetske privrede je osetan rast direktnih stranih investicija, uprkos krizama koje potresaju svet. Iz podataka koji su dati u tabeli 2 vidi se da su SAD najveći investitor na svetu, ali da su istovremeno i najveći korisnik stranih investicija.

Tabela 2 – Direktno strane investicije 1996. god. u mlrd. \$

r.b.	Zemlja	Investitor	Korisnik
1.	SAD	74,8	76,5
2.	V.Britanija	34,1	26,0
3.	Francuska	30,4	26,0
4.	Nemačka	29,5	22,0
5.	Hongkong	26,4	-
6.	Japan	23,4	-
7.	Holandija	23,1	7,8
8.	Švajcarska	11,6	-
9.	Kanada	8,5	-
10.	Belgija/Luksemburg	8,5	14,1
11.	Kina	-	40,8
12.	Brazil	-	11,1
13.	Singapur	-	9,4
14.	Meksiko	-	8,2
15.	Španija	-	6,5

Izvor: UNCTAD, Prema: Politika, 11. februar 1999.

Prethodna analiza, kao i aktuelni svetski ekonomski tokovi, ukazuje da transnacionalni kapital po karakteru novih pravila ponašanja, po slobodi međugranske i teritorijalne pokretljivosti i visokom stepenu nekontrolisanosti, ističe svoju početnu fazu obnavljajući određene karakteristike slobodnog nacionalnog kapitala, prirodno, sa specifičnostima novog stadijuma razvoja tehnologije, svetske ekonomije i društva. On je ponovo počeo da podstiče krize, ali sada u globalnim razmerama. Savremene države nisu u mogućnosti da ih prevladaju, a svetska ekonomija je praktično izgubila mogućnost globalnog upravljanja koje je nametnuto posle II svetskog rata. Nameće se neophodnost da se formiraju međunarodne organizacije koje će biti sposobne da obuzdaju transnacionalni kapital i da njegovu energiju usmere ka ostvarivanju stabilnog razvoja. Takve organizacije, u perspektivi, neizbežno moraju da preuzimaju funkcije nekakvog oblika svetske vlade.

Uspostavljanje jedinstvene globalizovane neregulisane tržišne ekonomije, kojom vladaju gigantske korporacije i finansijske institucije koje su odgovorne samo super bogatašima, ipak nameće potrebu za postojanjem efikasnih instrumenata regulatornog karaktera. U tom smislu potrebno je naglasiti da je suviše jednostrana ideološka podela na deregulaciju kao dobru i regulaciju kao lošu stvar. Uklanjanje propisa najviše je koristilo najjačim igračima. Postojanje potrebne doze ograničenja je neophodno da bi društvo zaštitilo sebe, svoje socijalne i političke vrednosti, ugrožene

nesputanom individualnom i korporativnom trkom za sticanjem ekonomskih prednosti. Zato, u modernom svetu dolazi do jačanja regulacije posle svake krize deregulacije, pogotovu kad ona proizvodi nepravdu zbog koje dolazi do političkih nemira i pokreta.

2. Otvorena pitanja procesa globalizacije

Proces globalizacije nameće brojna otvorena pitanja. Jedno od najznačajnijih svakako je odnos globalnog i nacionalnog u svakoj pojedinoj zemlji. Naime, savremeni svetski ekonomski poredak sačinjava čitav niz značajnih nadnacionalnih političkih i ekonomskih institucija i međunarodnih organizacija kao što su: Međunarodni monetarni fond, Svetska banka, Svetska trgovinska organizacija, Međunarodna finansijska korporacija i td. Navedene organizacije ne samo da su daleko od regulisanja transnacionalnog kapitala, već objektivno stoje na njegovoj strani i štite njegove interese, umanjujući na taj način ulogu nacionalnih vlada. Suverenim državama predstoji da postepeno – najpre ekonomski, a potom i politički – dele vlast sa nadnacionalnim institucijama transnacionalnog kapitala, odražavajući objektivno tendenciju internacionalizacije ekonomije. Pri tome, uticaj države opada, a vlast sve više prelazi u ruke transnacionalnog kapitala i međunarodnih institucija koje su pod njegovom kontrolom. U nastalim uslovima, između nacionalnih elita i transnacionalne svetske oligarhije vodi se složena borba za uticaj u međunarodnim organizacijama. Istovremeno, u globalnoj hijerarhijskoj strukturi političke i ekonomske vlasti sve su države uzajamno povezane, mada sa različitim pozicijama. Saglasno tome i stepen autonomnosti države je različit. Obrazuje se asimetričan međunarodni sistem. SAD i saveznici iz atlanske alijanse zadržavaju najveće mogućnosti da utiču na tokove svetskih događaja.

Zbog toga se procesom globalizacije sve više potencira teza o slabljenju nacionalne države. Naime, evidentno je da u svetskoj ekonomiji, ravnopravno sa nacionalnim državama, deluju i drugi akteri: transnacionalne korporacije i transnacionalne banke, međunarodne organizacije (MMF, SB, STO, grupa najrazvijenijih zemalja G-7). Zato se i može zaključiti da su u pitanju tako krupne promene da je ozbiljno poljuljana tradicionalna koncepcija o suverenosti države. Temelji suverenosti nacionalne države potkopani su ekspanzijom globalnih korporacija i blokovskom organizacijom svetskog ekonomskog poretka.

Novonastala situacija nameće jedno od ključnih pitanja: kako regulisati svetsku ekonomiju? To logično pitanje se nameće od strane institucionalista, ali i od strane ekonomista koji su bliski ovom pravcu. Imajući u vidu činjenicu da slobodna konkurencija, u granicama nacionalne ekonomije, nikada nije uspeła da reši sve ekonomske

probleme, već je često bila podržavana od strane državnih, društvenih ili posebnih institucija, nerealno je računati na samodovoljnost tržišno-konkurentskog mehanizma u globalnim razmerama. Može se reći da je to jedna od najslabijih strana procesa globalizacije budući da u uslovima formiranja svetskog ekonomskog sistema, u kojem dominiraju nekontrolisane snage i nejasne finansijske korporacije, država gubi sposobnost da garantuje čoveku opstanak.

Prema tome, transnacionalni kapital, zastupljen prvenstveno u transnacionalnim korporacijama i transnacionalnim bankama i podržavan od strane drugih uticajnih aktera savremene svetske ekonomije, snagom objektivnih zakonitosti svoga razvoja ima tendenciju širenja, pre svega, ekonomske, a isto tako i političke i ideološke vlasti. To uslovljava situaciju dvovlašća i dinamičke ravnoteže, između transnacionalnog kapitala, s jedne, i nacionalnih država s druge strane.

U navedenim uslovima nameće se problem postojanja odgovarajućih političkih struktura, tj. instrumenata vladanja, uspostavljanja i regulisanja svetskog poretka. Nameće se pitanje, da li je uopšte moguće uspostavljanje institucije vlasti koja bi bila analogna državi. U svakom slučaju, međunarodne političke strukture zaostaju u svom razvoju za svetskom ekonomskom realnošću. Međunarodne političke i pravne institucije postoje u okviru OUN, u regionalnim organizacijama. Međutim, one nemaju monopol vlasti koji u nacionalnim razmerama pripada državi, a njihova moć i uticaj u odnosu na svetsku zajednicu ne mogu se porediti sa moći i uticajem koji ima država u nacionalnim razmerama.

Tačno je da su ekonomska prava osnova političke demokratije. Međutim, pobornici ekonomskog liberalizma, koji slobodno tržište smatraju za esencijalni osnov političke demokratije, zanemaruju važne načine na koje slobodno tržište teži da funkcioniše kao duboko nedemokratska institucija. Naime, dok politička demokratija za svoj cilj ima ostvarivanje ljudskih prava, tržište priznaje samo novac i dobit, a ne i ljude. Zbog toga, ukoliko nije kontrolisano ograničenom političkom moći, tržište može da postane instrument ugnjetavanja na osnovu kojeg bogati monopolišu društvene resurse. Evidentno je da danas globalnim tržištima dominiraju globalne megakorporacije koje su među najnedemokratskijim i najneodgovornijim ljudskim institucijama i neosporno najmoćniji instrument koji je čovek ikada stvorio u cilju koncentrisanja bogatstva i moći. Mnoge megakorporacije poseduju veću ekonomsku moć od većine nacija i dominiraju ekonomskim procesima gotovo svih država.

Potrebno je podsetiti se da je Adam Smit, sinonim slobodne trgovine, favorizovao tržište koje je sačinjeno isključivo od malih kupaca i prodavaca. Pri tom je smatrao da su korporacije instrument za monopolizovanje tržišta zbog čega je isticao da za ovakve institucije nema mesta u konkurentskoj tržišnoj ekonomiji koja funkcioniše na pravi način.

To, nesporno, govori da ničeg demokratskog nema u nereguliranim tržištima koja odgovaraju isključivo potrebama bogatih pri čemu se ljudska prava i opšti interesi podređuju pravima i interesima korporacija.

Na samitu u Davosu 1998. godine, raspravljajući o "planetarnim prioritetima za XXI vek", predstavnici više stotina najmoćnijih transnacionalnih korporacija kao prioritet svih prioriteta su stavili još intenzivniju liberalizaciju ekonomskih tokova. Međutim, prenebregava se činjenica da je nekontrolisana liberalizacije usmerena isključivo na očuvanje interesa najmoćnijih, po cenu da se jaz koji ih deli od siromašnih još više produbi. Poput učesnika u sivoj ekonomiji, i transnacionalne korporacije se zalažu za ukidanje propisa koji ih ometaju u sticanju dobiti. Nisu bez posebnog razloga razvijene čitave teorije o mehanizmima upravljanja i kontrole korporacija (Galbrajt, Draker, Mincberg i dr.), kako bi se uspostavila ravnoteža između društvenih i ekonomskih ciljeva.

Internacionalizacija tržišta je poželjna za svaku nacionalnu privredu, ali pri tome je potrebno voditi računa o velikim nejednakostima koje ona neminovno donosi. U knjizi **Dobro društvo – humani redosled** (*The Good Society – The Humane Agenda*) J. K. Galbraith naglašava da je ekonomska opasnost od globalizacije sasvim realna. On ističe da zemlje u kojima postoje bolji društveni i radni uslovi, odednom dobijaju konkurente u zemljama gde su nadnice niže i gde postoji slabija zaštita onih koji mogu da bud ugroženi proizvodnim uslovima. S obzirom da je u takvim zemljama cena proizvodnje niža, transnacionalne korporacije rado premeštaju svoje proizvodne aktivnosti u te zemlje. U takvim uslovima, staranje o opštem dobru na nacionalnom nivou se smanjuje budući da, ulaženjem u međunarodne trgovačke tokove ili transnacionalne proizvodne poduhvate, mnogi vidovi društvene brige bivaju ugroženi.⁷ Pored navedene opasnosti, postoji ozbiljno ograničenje od strane međunarodnog trgovačkog i finansijskog sistema da se ostvare ciljevi stabilizacione politike. Mnogi podsticajni efekti i efikasnost poznatih mera fiskalnog, monetarnog ili socijalnog karaktera biće umanjeni ukoliko se preduzimaju u međunarodnim okvirima. Kako ističe Galbraith, neki podsticajni efekti će se izgubiti u moru međunarodne trgovine – više će se kupovati iz inostranstva ili će se više zapošljavati u inostranstvu. Drugim rečima, deo efekta umnožavanja (*multiplier effect*) koji nastupa zbog povećanog javnog i privatnog trošenja preliće se u druge zemlje. Međutim, sve su to efekti koji ne dotiču one najmoćnije, a koji diktiraju intenziviranje procesa globalizacije bez obzira na sve otpore koji postaju sve žešći. Evidentno je da globalizacija svetske privrede omogućuje zapadnom svetu da eksploatiše celu planetu metodama koje formalno izgledaju kao ekonomske – ekvivalentna razmena, sloboda preduzetništva, slobodno tržište, itd. – a u suštini nisu takve.

⁷ J. K. Galbraith, *Dobro društvo – humani redosled*, Grmeč – Privredni pregled, Beograd, 1997. str. 96.

Literatura:

1. Šiškov, Ju., Evolucija mirovoga soobšćstva: poljarizacija ili vzrastanie gomo-genosti?, ME i MO, 1998. No 9.
2. Češkov, M., O videnii globalizirujuščegosja mira, ME i MO, 1999. No 6.
3. Aktualnye voprosy globalizacii, Kruglij stol ME i MO, ME i MO, 1999. No 4 i 5.
4. Kuznecov, V., Francuzskie učenye o globalizacii, ME i MO, 1999. No 4.
5. Milner, B., Krupnie korporacii – osnova podema i uskorenogo razvitija ekonomiki, Voprosy ekonomiki, 1998. No 9.
6. Kuznecov, V., Čto takoe globalizacija?, ME i MO, 1998. No 2 i 3.
7. Ilić, Bogdan, Globalizacija svetske privrede i novo ekonomsko jedinstvo sveta, Ekonomski pogledi, Priština, 1999. Broj 1.
8. Aktualna pitanja savremene političke ekonomije, redaktor Bogdan Ilić, Savremena administracija, Beograd, 1995.
9. J. K. Galbraith, *Dobro društvo – humani redosled*, Grmeč – Privredni pregled, Beograd, 1997.
10. Movsesjan, A., Ognivcev, S., Transnacionalnyj kapital i nacionalnye gosudarstva, ME i MO, 1999. No 6.